

אמוץ קורצטג

בדין כל שאינה עולה לייבום, אינה עולה לחליצה (יבמות מא, ב)

שנינו במשנה דף מא. "היבמה לא תחלוץ ולא תתייבם עד שיש לה שלשה חדשים", ע"כ. ושם בגמ': "בשלמא לא תתייבם שמא יהיה הולד בן קיימא וקא פגע באיסור אשת אח דאורייתא, אלא לא תחלוץ, אמאי לימא תיהוי תיובתא דר' יוחנן דאמר חליצת מעוברת שמה חליצה?... אלא משום דר' יוסי, דתניא, מעשה באדם אחד שבא לפני ר' יוסי, א"ל מהו לחלוץ בתוך ג' א"ל לא תחלוץ... קרא עליו המקרא הזה אם לא יחפוץ, הא אם חפץ מייבם, כל העולה לייבום עולה לחליצה, וכל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה".

ויש לדון בגדר הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, אם כל מקרה שבו אין היא עולה לייבום, נאמר בה שגם אינה עולה לחליצה, או שיש מקרים שחולצת ולא מתייבמת.

מצינו בגמ' בדף כ. שמחלקת בין חייבי לאוין ועשה שחולצים ולא מתייבמים, לבין חייבי כריתות שלא חולצים ולא מייבמים. הרמב"ן שם ביאר, שלגבי חייבי כריתות אין קידושין תופסים בהם, וזיקת ייבום זה כמו תפיסת קידושין וממילא זיקה לא חלה בהם כשם שהקידושין לא תופסים בהם. אולם חייבי לאוין שקידושין תופסים בהם, א"כ גם זיקה חלה בהם ולכן חולצים ולא מייבמים.

במקרה שלנו זיקת היבום חלה, שהרי אחרי ג' חדשים היא מותרת בייבום, וכן תוך ג' חדשים היא אסורה לשוק מחמת הזיקה שיש עליה, אלא שאסורה בייבום, וא"כ יש לדמות את זה לכאורה לחייבי לאוין שאינם עולים לייבום אבל עולים לחליצה ואעפ"כ הגמ' נקטה בהם את הדין, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, ויש לבאר, מאי שנא מחייבי לאוין ועשה שחולצים ולא מייבמים.

היה מקום לומר, עפ"י מה שהסבירו רש"י, תוס' ושאר ראשונים לגבי מקרים נוספים שבהם אנו אומרים חולצות ולא מתייבמות כגון אחות זקוקה ואחות חלוצה, ששם אי אפשר שלא תחלוץ לעולם, כיון שהיא תשאר עגונה. משא"כ תוך ג' חדשים, שאפשר להמתין עד אחר ג' חדשים, א"כ תמתין ולא תחלוץ. וה"ה חייבי לאוין ועשה, אם נאסור עליה את החליצה, היא תשאר עגונה לעולם, ולכן התירו לה לחלוץ.

לפי"ז נאמר שישנם שני דינים בכל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה: א. בחייבי כריתות שבהם פוקעת הזיקה והיא מותרת לשוק. ודין זה לא קיים בחייבי לאוין ועשה וה"ה במקרה שלנו. וכן אחות חלוצה ואחות זקוקה שיש איסור לייבם אולם החליצה מותרת. ב. דין דרבנן שתיקנו לגבי תוך שלשה חדשים משום שהיא יכולה להמתין, אבל במקום שאם לא נתיר לה לחלוץ היא תתענג לעולם, כמו חייבי לאוין ועשה, ואחות חלוצה ואחות זקוקה לא נאמר הדין דרבנן.

אולם ברש"י משמע דמה שמועילה חליצה באחות חלוצה ואחות זקוקה בשביל שלא תתענג זה משום שהיא עולה לייבום מהתורה, וא"כ חליצתה חליצה מהתורה

אלא שרבנן אסרו לייבום, ומ"מ לא אסרו לחלוץ בשביל שלא תתעגן. לפי"ז חייבי לאוין ועשה, שלא מייבמים מהתורה, היה שייך לאסור בהם את החליצה אע"פ שהיא תתעגן, כיון שאינה מתייבמת מהתורה.

ועוד, מצינו להדיא שדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, הוא דין דאורייתא לגבי חליצת מעוברת, דקיי"ל דחליצת מעוברת לא שמה חליצה למרות שיש בה זיקה ושיטת הרא"ש בריש המסכת וכן אצלנו בתוס' רא"ש שטעמו של ר"ל משום כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. מקור שיטה זו דברי רבא שם בדף ל"ה:-ל"ו שהזכיר אפשרות כזו, וכן הסוגיא שלנו. (והראשונים האחרים ביארו אחרת את טעמו של ר"ל).

והנה מצינו בגמ' בדף צ"ב: פלוגתא דרב ושמואל גבי יבמה שנשאת לזר אי תפסי בה קידושין או לא. דעת רב, דלא תפסי בה קידושין, ודעת שמואל, שזה ספק אי תפסי קידושין או לא, ושם, אומרת הגמ': אמר אמימר, הלכתא כותיה דשמואל. אמר רב אשי, השתא דאמר אמימר הלכה כותיה דשמואל... אם היה יבמה ישראל נותן לה שני גט והותרה לו ע"כ. מבאר בגמ' יבמה שנתקדשה לזר אף שיש בה איסור אשת איש שזה בגדר חייבי כריתות מ"מ לא פקעה זיקת ייבום ועדיין היא עולה לייבום אלא שיש בה איסור אשת איש שמעכב את הייבום, לכן הבעל יתן גט ע"מ שיוכל היבם לייבם.

אולם במקום שאין היבם רוצה לייבם, מבאר שם בתוס' בשם ר"ת שהיא מותרת לבעלה אחר חליצת היבם, ודוקא בנתקדשה ולא בנשאת, ודוקא נתקדשה בשוגג, ולא במזיד.

ויש לדון כיצד עושים בה את החליצה הרי אין היא עולה לייבום בהיותה תחת בעלה משום האיסור אשת איש, וא"כ יש מקום להצריך את הבעל לגרש קודם חליצה, בשביל שתהיה חליצה בזמן שהיא ראויה לייבום.

ומצינו בזה מחלוקת הפוסקים, מובא בפתחי תשובה סימן קנ"ט סק"ג. הלבוש כתב שנראה לו דיותר טוב להחמיר ולהצריך גט קודם חליצה. משום הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, אולם כתב, שדעת הפוסקים אינו כן. וא"כ מעיקר הדין אפשר להקל ולחלוץ בלא גט. גם הכנסת יחזקאל כתב שיש להצריך גט קודם חליצה, ואף רצה להביא לזה סיוע מהרמב"ם פ"ב מהלכות יבום הי"ט.

אולם הלבוש עצמו כתב שדעת הפוסקים אינו כן. וכן, השב יעקב והבית מאיר נקטו שדעת הפוסקים אינו כן, והבית מאיר הוכיח מהרמב"ם הנ"ל שלא צריכה גט קודם חליצה, ולא ככנסת יחזקאל הנ"ל ויש להבין לשיטתם, מדוע לא נאמר בזה הדין, דכל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה.

הבית מאיר בתירוץ אחד, רצה לתרץ שלא אמרו ביבמה שנתקדשה לזר, שהקידושין תופסין בה מדין ודאי, אלא מדין ספק, וי"ל שדין הזיקה תלוי באותו ספק שאם תפסי קידושין אז פקעה הזיקה, ואי לא תפסי קידושין אז לא פקעה זיקה, ולכן היא צריכה חליצה להתירה לשוק שמא לא פקעה זיקה. וא"כ, החליצה תועיל ממ"נ שאם תפסי קידושין אז אין בה זיקה, ואין היא צריכה חליצה כלל, ואי לא תפסי קידושין אז היא עולה לייבום, וא"כ שוב אין כאן מצב שאינה עולה לייבום.

ולא זכיתי עדיין להבין דבריו משום שאם נאמר שע"י קידושין פקעה זיקה, שוב אין היבם יכול לייבם אותה משום איסור אשת אח, וא"כ כיצד הגמ' בדף צ"ב אמרה שכופין הבעל לגרש בשביל שיוכל היבם לייבם, הרי היא עומדת עליו בספק איסור אשת אח).

הבית מאיר הביא שהתוס' בדף ט"ז נקטו שאף לאותו צד שתפסי קידושין ביבמה מ"מ לא פקעה זיקה, וא"כ לפי"ז יוצא שיש כאן זיקה שאינה עולה לייבום, ואעפ"כ חולצת, כמשמעות הפוסקים.

השב יעקב הובאו דבריו בפתחי תשובה והבית מאיר הנ"ל, תירץ שאין זה נכון לומר ביבמה שנתקדשה לזר שאין היא עולה לייבום משום שבידו לייבם שאם ירצה לייבם כופין הבעל ליתן גט, כלומר באותו מצב שנתקדשה לזר עדיין שייך לומר שהיא עולה לייבום, וממילא היא עולה לחליצה. הבית מאיר הבין בדעת השב יעקב על דרך מה שהגמ' אומרת ב"קידושין" ס"ב. דדבר שבידו לעשות חשוב כדבר שבא לעולם, אף כאן העובדה שבידו לייבם אם הוא רוצה, חשוב כבר כמי שעולה לייבום.

החתם סופר באהע"ז חלק ב' תשובה ע"ט רוצה ללמוד כדעת השב יעקב בתירוץ התוס' דף ט"ז, מדוע לא נאמר שיבמה שנתקדשה לזר פוקעת זיקתה ככל חייבי כריתות שפוקעת זיקתן לגמרי. ותירוץ התוס', שלגבי יבמה שנתקדשה לזר, אין אומרים, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, משום שהיא נחשבת עולה לייבום, במה שאם היבם רוצה לייבם כופין הבעל לתת גט.

לפי שני תירוצים אלו של הבית מאיר והשב יעקב עולה שלגבי יבמה שנתקדשה לזר, אין בה את הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, משום שבעצם היא כן עולה לייבום.

בבית מאיר, יש תירוץ נוסף ממנו עולה, שהיא באמת לא עולה לייבום ואעפ"כ אמרינן שתחלוץ, משום שלא בכל מקום אנו אומרים את הכלל, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה.

לגבי אשת איש, לא אומרים את הכלל, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, משום שדוקא באיסור שאינו תלוי בידי אדם כמו כל שאר איסורי עריות, נאמר הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. אולם באיסור אשת איש שיכול להיות ניתר ע"י הגט של בעלה, לא נאמר בזה הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, כיון שהאיסור תלוי בבעלה.

ואולי ביאור הדברים, שהדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, שייך דוקא במקום שאין היא עולה לייבום, מחמת דינים ששייכים בגדרי הייבום, ולא מחמת איסורים אחרים. דרך משל, איילונית אינה מתייבמת, מחמת שדין הייבום לא נאמר עליה. אשה איילונית מיעטה אותה התורה מפרשת הייבום. לעומת זאת, האיסור לייבם ביוה"כ אינו מחמת שהתורה מיעטה יוה"כ מפרשת הייבום, אלא מחמת שיש איסור כללי לשמש ביוה"כ, וממילא הייבום נאסר באותו איסור. ביחס לכל שאר איסורי עריות, אנו אומרים שאין היא עולה לייבום, מצד שדין הייבום לא שייך בה, שהרי היא ערוה עליו. המציאות הזאת של הערוה מגדירה אותה כמי שאינה ראויה לייבום בעצם, ושייך בה הדין כל שאינה עולה לייבום וכו'. לעומת זאת, חייבי לאוין ועשה, זה איסור חיצוני בעלמא, ולא גורם חסרון בעצם פרשת הייבום.

לגבי אשת איש, צ"ל שמצד גדרי הייבום אין בה שום חסרון והיא היתה ראויה לעלות לייבום, אלא שכל זמן שהיא נשואה לזר, יש עליה איסור אשת איש שמונע את הייבום בפועל, ומבחינה זאת היא דומה לחייבי לאוין ועשה, ולא שייך בה הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. יש צורך לברר, מה החילוק בין שאר איסורי עריות לבין אשת איש שגם היא בכלל עריות, שחייבים עליהם כרת, ועל זה ביאר הבית מאיר שאיסור אשת איש, יכול להיות ניתר ע"י בעלה, ואילו שאר איסורי עריות זה איסורים שאינם תלויים באדם, ואולי כוונת הדברים דבכל שאר העריות, האיסור הוא עצמי באשה, והוא הופך להיות חלק מהגדרת האשה אשר נחשבת על ידו כאשה שאינה ראויה לייבום, אולם באשת איש זה לא איסור עצמי באשה, והראיה שזה דבר שיכול להשתנות ע"י נתינת גט של הבעל, ולכן זה לא מחשיב אותה כאחת שאינה ראויה לייבום. וא"כ לגבי שאר איסורי העריות, נכון לומר, שאין האשה עולה לייבום מצד גדרי הייבום, ואילו באשת איש, מה שאין היא עולה לייבום, זה מצד האיסור החיצוני שרובץ עליה, ולא מצד גדרי הייבום.

לאור דברינו, יש להבין בדין המשנה שלנו (דף מ"א) "היבמה לא תחלוץ ולא תתייבם עד שיש לה שלשה חדשים", כיצד שייך שם הדין, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה.

מסקנת הסוגיא בדף מ"א: שישנו איסור לייבם תוך שלשה חדשים מדרבנן, אפי' במקום שידוע לנו שהיא לא מעוברת כגון בקטנה, ולכן שייך בה הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה (בניגוד לספיקות דחולצות ולא מתייבמות יעוי"ש בסוגיא). ויש לדון בטעם האיסור לייבום תוך ג' חדשים, מצד שתי סיבות: א. מחשש שמא יפגע באיסור אשת אח אם היא מעוברת ותלד, לכן אמרו שכל שלשה חדשים לא תתייבם. ב. מצד דין הבחנה שגזרו בכל נשים שנתאלמנו ונתגרשו, להבחין בין זרע לזרע.

בפשט הסוגיא משמע יותר, שטעם האיסור אינו מצד הצורך בהבחנה שגזרו בכל הנשים, אלא מצד החשש שמא יפגע באיסור אשת אח, וכן מבאר ברש"י להדיא ד"ה "אלא משום דר' יוסי". וכך ביאר הט"ז.

ונראה, שיש להבדיל בין שני הטעמים הללו ביחס לדין, כל שאינה עולה לייבום וכו'. אם נאמר שטעם האיסור לייבם תוך ג' חדשים מצד חשש שמא יפגע באיסור אשת אח, אז נראה לומר, שרבנן תיקנו הגדרה בדין הייבום שכל שלשה חדשים לא תתייבם דומיא דמעוברת שצריכה להמתין, וזה דין בהלכות ייבום כמו במעוברת, ושייך בזה הדין כל שאינה עולה לייבום וכו'. אולם, אם נאמר שהצורך להמתין ג' חדשים הוא מצד דין הבחנה של כל הנשים, נראה שזה איסור חיצוני ואינו דין מהלכות הייבום, ולא שייך בזה הדין כל שאינה עולה לייבום וכו'.

והנה, החתם סופר אבהע"ז חלק ב' תשובה ע"ו, נראה שהבין שטעם האיסור לייבם תוך שלשה חדשים, מצד דין הבחנה שנאמר בכל אלמנה הבאה להנשא וז"ל: ... והנה, אי אתי אליה ואמר דלא מיעברא, תו לית כאן איסור ביאה מטעם ייבום כלל, רק גזירה דרבנן משום מעוברת ומניקת חבירו" (ומכאן, בא החתם סופר להוכיח, שגם ביבמה שנשאת לזר יש צורך בגט קודם חליצה, משום הדין כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, כשם שלגבי המתנת ג' חדשים, אנו אומרים כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. דהיינו שמסוגייתנו

נלמד, שהכלל כל שאינה עולה לייבום איה עולה לחליצה שייך גם במקום שהאיסור לייבם מצד סיבות חיצוניות ולא מצד גדרי הייבום כמו בדין הבחנה שהוא דין חיצוני, ואומרים בו, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. אולם אם נלמד, שטעם האיסור לייבם תוך ג' חדשים מצד החשש שמא יפגע באיסור אשת אח, שוב אין להביא הוכחה מסוגייתנו לאשת איש שנתקדשה לזר, משום שבסוגייתנו אין היא עולה לייבום מצד גדרי הייבום, ולכן גם לא חולצת, משא"כ שם וכמו שנתבאר לעיל.

יש לומר, שגם החתם סופר לא נתכוין לומר, שטעם המשנה משום הבחנה של כל הנשים אלא מחשש שמא יפגע באיסור אשת אח, אלא שסבר מאחר והאיסור לייבם תוך שלשה חדשים הוא איסור דרבנן א"כ זה איסור חיצוני, ואינו דין בייבום ולכן יש ללמוד ממנו גם ליבמה שנתקדשה לזר.

והנה, הרא"ש בתחילת המסכת הקשה לגבי נדה מדוע חולצת ולא אומרים בה את הכלל כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. הרא"ש לא מתכוין להקשות שתפקע זיקה מנדה והיא תהיה מותרת לשוק, אלא שכל זמן היותה נדה, לא תוכל לחלוץ, מכיון שהיא לא יכולה להתייבם, דומיא דמעוברת שאומרים בה, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה.

האיסור לייבם נדה, לכאורה אינו חסרון בדין הייבום אלא זה איסור לייבם בפועל מחמת דבר אחר, וא"כ לא שייך בזה הדין, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. יש להוכיח מכאן, שהדין, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה שייך בכל מצב שאי אפשר לייבם, ואפי' כשזה לא מחמת חסרון בדין הייבום, אלא מחמת דבר אחר, וכמו שעולה מדברי החתם סופר הנ"ל.

אולי י"ל לגבי נדה, אע"פ שלא נתמעטה מדין הייבום, מ"מ בהיותה נדה היא נחשבת כאחת שלא ראוייה לביאה מצד נדותה, שהרי היא אסורה לכל העולם. וא"כ יש בה חסרון מהותי, שהיא לא עולה לייבום, אע"פ שלא נאמר בה מיעוט מפורש, מ"מ מעצם זה, שהיא עצמה לא ראוייה לביאה זה מגדיר אותה כאחת שלא ראוייה לייבום, ושוב שייך לומר בה שלא תחלוץ גם כן, משא"כ חייבי לאוין, היא ראוייה לביאה אצל כל העולם. (כל זה, לקושית הרא"ש למסקנה, אנו אומרים שהיא חולצת).

מצינו דבר דומה לנדה, בריב"ש סימן א' הובאו דבריו בב"י סוף סימן קס"א שנשאל על יבמה שנפלה לפני שני אחים, הגדול משומד מאנוסי הזמן, והקטן יהודי כשר, מי מהם עדיף לחלוץ. והשיב הריב"ש דחליצת היהודי עדיפה, משום שהוא יכול לייבם, משא"כ המשומד, שאין הוא יכול לייבם. ומשמע, שהריב"ש דן מצד הדין, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. וטעם הדבר, שגבי משומד שייך הדין, כל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה, משום שאין הוא ראוי לביאה אצל ישראל וא"כ הוא לא שייך בדין הייבום, ומצד זה היה מקום למעט אותו מחליצה.